

Nr 58.

Kungl. Maj:ts nådiga proposition till riksdagen angående avskrivning av viss avgäld för utrivning av en till kronoegendomen Åkerholmen i Skaraborgs län hörande kvarn; given Stockholms slott den 28 januari 1916.

Under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över jordbruksärenden för denna dag vill Kungl. Maj:t härmed föreslå riksdagen

att medgiva, att den jämlikt Göta hovrätts dom den 22 maj 1863 från vissa fastigheter inom Skaraborgs och Älvsborgs län utgående årliga avgäld såsom ersättning för förlorad inkomst av en i samband med Åtrans sänkning utriven, till kronoegendomen Åkerholmen i Åsaka socken av Skaraborgs län hörande vattenmjölkvarn må avskrivas från och med arrendeåret 1916—1917.

De till ärendet hörande handlingar skola tillhandahållas riksdagens vederbörande utskott; och Kungl. Maj:t förbliver riksdagen med all kungl. nåd och ynnest städse välbevågen.

GUSTAF.

Johan Beck-Friis.

*Utdrag av protokollet över jordbruksärenden, hållet inför Hans
Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 28
januari 1916.*

Närvarande:

Hans excellens herr statsministern **HAMMARSKJÖLD**,
Hans excellens herr ministern för utrikes ärendena **WALLENBERG**,
Statsråden: **HASSELROT**,
VON SYDOW,
friherre **BECK-FRIIS**,
STENBERG,
LINNÉR,
MÖRCKE,
VENNERSTEN,
WESTMAN,
BROSTRÖM.

Departementschefen, statsrådet friherre Beck-Friis anförde.

I skrivelse nr 116 den 8 augusti 1914 har riksdagen anhållit, att Kungl. Maj:t måtte låta utreda, huruvida och i vad mån den avgäld, som till inbetalning utdebiterats eller för framtiden skulle utgå från de hemman, som varit delägare i Åtrans åsänkingsföretag, måtte skäligen böra minskas eller avskrivnas, samt därefter hos riksdagen göra den främställning, som kunde av utredningen föranledas.

Nämnda skrivelse avläts med anledning av en inom andra kammaren väckt motion, vid vilken var fogat ett utlåtande av assistenten vid lantbruksstyrelsens agrikulturtekniska avdelning M. Wixell, vari anfördes huvudsakligen följande.

Under 1850- och 1860-talen hade en reglering av ån Ätran företagits i trakten av Vartofta, i ändamål att vinna möjlighet till torrläggning av en del intill ån belägna sankmarker. Företaget hade emellertid bristfälligt utförts och icke länt till nöjaktigt resultat. I sammanhang med denna reglering hade delägarna i företaget nödgats inlösa en kronohemmanet Åkerholmen tillhörig mindre hemkvarn, vilken genom åns ändrade läge berövades sin vattentillgång. Denna kvarn hade icke varit belägen vid åns huvudfåra utan vid en mindre bigren, genom vilken under starkare flöden en del av flodvattnet, dock endast en mycket obetydlig del, tagit sig väg. Den övre delen av denna bigren syntes icke hava haft någon egentlig strömfåra — endast en tämligen bred svacka i markytan utvisade, var vattnet gått fram, och vid avvägning av berörda svacka hade befunnits, att botten i densamma, från utloppet från huvudfåran räknat, avsevärt höjde sig, innan man nådde kvarnstället. Endast under en kortare del av flodtiden på våren samt möjligen någon gång efter längre tids starkare nederbörd torde kvarnen haft tillgång på vatten. Någon uppsamlingsbassäng av nämnvärd omfattning torde icke hava förefunnits vid kvarnen och själva fallet torde, enligt vad som kunde utrönas av den ännu befintliga delen av den gamla kvarndammen, ej hava uppgått till en meter. Under vårfloden, då vattentillgången varit störst, torde naturkraften icke hava överstigit 3 à 4 hästkrafter, och den arbetseffekt, som därav erhållits (medelst underfallsvattenhjul), hade med säkerhet icke överstigit 25 à 30 procent av naturkraften. Om man antog, att vattenkraften ännu funnits kvar, syntes man med tämligen stor visshet kunna antaga, att den fått ligga obrukad eller att fallet dikats ut för torrläggning av ovanför liggande mark. Det borde även påpekas, att i närvarande tid tillgång till elektrisk kraft finnes å de flesta platser och att sådan kraft från alla synpunkter vore att föredraga framför vattenkraft av den beskaffenhet, varom här vore fråga. Enligt uppgift hade delägarna i Ätrans regleringsföretag erlagt ett årligt belopp av 253 kronor eller möjligen något mer i ersättning för den utrivna kvarnen. Detta belopp syntes med hänsyn till beskaffenheten av den vattenkraft, som förefunnits, vara alltför högt. Kapitaliserad efter 5 procent motsvarade den ett belopp av omkring 5,200 kronor. Däri inginge visserligen även lösen för själva kvarnen, men med kändedom om huru dylika små hemkvarnar brukade vara beskaffade och då vattenkraften, för vars skull kvarnen tillkommit, måste anses såsom det väsentliga, syntes man utan tvekan kunna påstå, att staten, då den årliga avgälden utgått under ett 50-tal år, redan erhållit full valuta för den utrivna kvarnen. Med hänsyn därtill, och då de av regleringen berörda

ägorna med undantag av en mindre del, ej haft någon nämnvärd nytta av den företagna regleringen, syntes det rättvist, att delägarna i företaget bleve befriade från ifrågavarande avgäld.

Med anledning av riksdagens anhållan har därefter utredning i ämnet verkstälts. Av densamma framgår huvudsakligen följande.

Sedan vid en av lantmätare och gode män hållen undersökning i anledning därav, att den till fanjunkarbostället 1 mantal Åkerholmen i Smula socken av Älvsborgs län hörande skattlagda vattenmjölkvarn, Åkerholmens kvarn, komme att lida genom Åtrans sänkning, förrättningsmännen i utlåtande den 3 september 1860 funnit kvarnen böra utrivras samt förklarat, att åsänkingsbolaget skulle till bostället Åkerholmen gälda den till visst belopp uppskattade behållna inkomsten av kvarnen, intilldess bostället för mistning av kvarninkomsten erhållit fullgott vederlag i överensstämmelse med gällande stadgar och förrättningsmannens föreskrifter, beräknade vederbörande synerätt genom utslag den 11 juni 1861 den behållna inkomsten av kvarnen till 253 riksdaler samt förklarade detta belopp eller motsvarande 46 kubikfot 8 kannor 72 kubiktum råg, 15 kubikfot 6 kannor 24 kubiktum korn och 93 kubikfot 7 kannor 24 kubiktum havre utgöra den årliga avgäld av kvarnen, för vilken jämgott vederlag skulle av bolaget lämnas i jord eller årlig avgift i penningar eller spannmål efter Kungl. Maj:ts beprövande och varmed det ålåde bolaget att varje år, intilldess vederlaget blivit behörigen bestämt och boställsinnehavare kommit i åtnjutande därav, hålla denne skadeslös för mistad inkomst av kvarnen. Synerättens utslag fastställdes av Göta hovrätt genom dom den 22 maj 1863.

Den 12 maj 1876 godkändes å bolagsstämma med åsänkingsbolaget en upprättad längd för fördelning av förenämnda avgäld, 253 kronor, å de fastigheter inom Skaraborgs och Älvsborgs län, som hade nytta av kvarnens utrivning.

Omförmälda kronoegendom indrogs, från och med den 14 mars 1876 till statsverket och utarrenderades, varvid arrendatorn berättigades uppbära avgälden. Enär detta system medförde svårighet för arrendatorn, medgav Kungl. Maj:t den 12 maj 1892 på framställning av denne, att avgälden skulle från och med nästföljande år ingå till kronan med rätt för dåvarande arrendatorn att under återstående arrendetiden åtnjuta motsvarande avkortning å den årliga arrendeavgiften. Därjämte anbefalldes Kungl. Maj:t sin befallningshavande i Skaraborgs län att efter samråd med Kungl. Maj:ts befallningshavande i Älvsborgs län med vederbörande jordägare söka träffa avtal om ersättningsskyldighetens reglerande

på det sätt, att jordägarna, mot befrielse från utgörande av den årliga avgälden, förbunde sig att under loppet av högst fem år med viss andel årligen erlägga ett belopp, motsvarande avgälden, kapitaliserad efter 5 procent.

Jordägarna ansågo sig emellertid icke kunna gå in på en dylik avlösning och hemställde i stället jämlikt beslut den 19 september 1892, att Kungl. Maj:t måtte avlåta framställning till riksdagen, att bolaget måtte antingen befrias från avgäldens utgörande eller ock erhålla ned-sättning i densamma till högst 50 kronor varje år. Kungl. Maj:t fann den 23 januari 1893 denna framställning icke föranleda någon vidare åtgärd, men föreskrev tillika, att de andelar i avgälden, som skulle erläggas av vissa kronans utarrenderade egendomar, skulle avskrivas vid utgången av då löpande arrendeperioder.

Från övriga fastigheter utkrävdes därefter avgälder årligen inom Skaraborgs län, varemot detta icke skedde inom Älvsborgs län efter 1897 års utgång. Med åberopande härav anhöllo år 1914 flera avgifts-pfiktiga jordägare inom Skaraborgs län om befrielse från erläggande av dem påvilande andelar av samma avgäld. Sedan det upplysts, bland annat, att Kungl. Maj:ts befallningshavande i Älvsborgs län funnit sig föranlåten att genom utmätningsman i orten söka indriva avgälden inom detta län för de då senast förflutna tio åren eller åren 1903—1912, fann Kungl. Maj:t den 23 maj 1914 ansökningen icke föranleda vidare åtgärd.

Egendomen Åkerholmen hade med 1890 års ingång överflyttats till Åsaka socken i Skaraborgs län.

Med anledning av riksdagens förenämnda skrivelse har den 1 oktober 1914 hållits sammanträde med de avgäldspliktiga jordägarna, varvid dessa enhälligt beslutat att anföra, bland annat, följande. Orsaken till de upprepade framställningarna om befrielse från avgälden vore, att det åsänkningsföretag, som på sin tid föranlett kvarnens utrivande, blivit till ringa eller, för många gårdar, ingen nytta. Kvarnen och vatten-fallet hade varit så obetydliga, att den beräknade inkomsten av kvarnen måste anses som oskäligt hög, enligt vad som intygades av personer, vilka väl kände förhållandena vid tiden för kvarnens utrivande. Ett nytt regleringsföretag i fråga om vattenståndet i Åtran vore nu påbörjat, avseende samma marker som det förra företaget. Det vore särdeles betungande för en del av delägarna att nu få på en gång betala 10 års avgifter, vilka delvis bort gäldas av tidigare ägare till hemmanen. Nya ägare hade härigenom fått på sina gårdar en för framtiden utgående skatt, om vilken de icke haft någon kännedom vid köpens avslutande.

Kronan hade nu under nära 55 år fått full valuta för kvarnen och vattenfallet.

Lantbruksingenjören i Skaraborgs län, vilken är förrättningsman vid det nya vattenregleringsföretaget, har vitsordat de av ingenjören Wixell lämnade uppgifterna angående de lokala förhållandena samt den sannolika vattentillgången vid den förra kvarnen. Om denna vid tiden för utrivandet kunnat äga visst värde, skulle detta numera varit ytterst litet, beroende på förbättrade kommunikationer till andra, större kvarnar m. fl. förhållanden. Det borde även observeras, att avgäldens bibehållande ej syntes stå i överensstämmelse med de principer, staten sedan länge i andra fall tillämpat för jordbruksnäringens underlättande. Särskilt framträdde detta vid jämförelse med odlingslånen, vilka ju lämnades till vattenavledningsföretags utförande och även till inlösen av vattenverk, när sådant erfordrades. Dessa lån lämnades ej blott räntefria under tre års tid utan med så förmånliga återbetalningsvillkor, att med endast 6 procent årlig inbetalning å kapitalskulden denna bleve gäldad genom 25 inbetalningar. Om samma förmåner hade från statens sida beviljats i detta fall, skulle med de årliga inbetalningarna av 5 procent å skuldbeloppet detta för länge sedan hava varit guldet och jordägarna befriade från avgälden.

Kronofogden och häradsskrivaren i Vartofta fögderi hava ansett, att icke några nya skäl eller omständigheter förebragts, som borde kunna föranleda avgäldens avskrivning eller nedsättning. Det hade icke visats, att denna avgäld varit oriktigt beräknad eller att kronan hittills genom de erlagda avgälderna fått fullt vederlag. Att utan fullgiltigt ådagalagda skäl upphäva eller medverka till ändring i behörig dom syntes oriktigt och till konsekvenserna skadligt. Intressenterna hade icke år 1892 begagnat erbjudet tillfälle till avgäldens avlösning. Då de betalande fastigheterna vore 42 om tillhoppa 19^{97/192} mantal, vore avgiften för var och en icke särdeles tyngande.

Kungl. Maj:ts befallningshavande i Skaraborgs län har i betraktande av förekomna omständigheter ansett skäl ej saknas för ett bifall till den gjorda framställningen. Visserligen hade länsstyrelsen tidigare yttrat sig emot ett fullständigt avlyftande av den ifrågavarande avgälden, men sedan sakkunniga personer nu vitsordat, att flera av de hemman, som avgälden vidlåde, icke haft någon nämnvärd nytta av det åsänkingsföretag, vars utförande åsamkat dem denna avgäld, och jordägarna nu stode inför ytterligare utgifter för en mera fullständig reglering av vattenståndet i Ätran, hade länsstyrelsen, då nu inom Skaraborgs län mer än 50 års avgifter influtit till kronan, icke vidare några principiella

betänkligheter emot, att jordägarna för framtiden befriades från avgäldens utgörande.

Kronofogden och häradskrivaren i Kinds fögderi av Älvsborgs län ävensom Kungl. Maj:ts befallningshavande i sistnämnda län hava jämväl funnit billigheten tala för en avskrivning av den avgäld, varom nu är fråga.

Enahanda uppfattning har uttalats av domänstyrelsen.

Statskontoret har på grund av vad i ärendet förekommit och med särskild hänsyn till vad Kungl. Maj:ts befallningshavande i Skaraborgs län anfört i sitt ovan omförmälda yttrande, förklarar sig anse billigheten tala för, att ifrågavarande avgälder för framtiden avskrivs. Sådan avskrivning borde äga rum från och med arrendeåret 1916—1917.

I likhet med nästan alla hörda myndigheter anser jag sådana förhållanden vara ådagalagda, att avskrivning av ifrågavarande avgäld bör av billighetsskäl för framtiden äga rum. Framställning om medgivande härtill torde nu böra avlåtast till riksdagen.

*Departements-
chefen.*

På grund härav hemställer jag, att Eders Kungl. Maj:t måtte i proposition föreslå riksdagen,

att medgiva, att den jämlikt Göta hovrätts dom den 22 maj 1863 från vissa fastigheter inom Skaraborgs och Älvsborgs län utgående årliga avgäld såsom ersättning för förlorad inkomst av en i samband med Åtrans sänkning utriven, till kronoegendomen Åkerholmen i Åsaka socken av Skaraborgs län hörande vattenmjölkvarn må avskrivs från och med arrendeåret 1916—1917.

Till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan behagade Hans Maj:t Konungen lämna bifall; och skulle till riksdagen avlåtast proposition i ämnet av den lydelse, bilaga . . . vid detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

A. Lekander.